

Ломінська Н.В.

Мовна політика в галузі освіти на українських землях з 1920 по 1944 рік (на матеріалах західних досліджень 60-х – 90-х років)

Важливою частиною процесу державотворення в Україні є формування та втілення в життя власної політики в галузі освіти. Осмислення історії освіти на українських землях повинне допомогти реформуванню національної системи виховання та навчання молоді на сучасному етапі. У цій статті розглядаються аспекти національної та мовної політики в галузі освіти на українських землях під владою Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини та Радянської Росії, а також нацистів під час Другої світової війни. Використана англомовна література дозволить читачеві ознайомитися з дослідженнями цієї проблеми північноамериканськими істориками (П. Магочі, І. Коласкі, І. Каме-нецьким, Р. Салівантом, І. Бакало, М. Гарасом, В. Кубій-овичем та іншими).

Осінь 1918 року засвідчила кінець Першої світової війни. І хоча вона закінчилася у 1918 році, мирні угоди, які прямо стосувалися українських земель, були підписані в 1919 році. У результаті цих угод Україна була поділена між чотирма державами. Десятого вересня 1919 року підписана угода з Австрією, яка мала пряме відношення до Північної Буковини та Закарпаття. Вся Буковина, включаючи Чернівці і північну частину старої Австрійської провінції, населеної українцями, була визнана частиною Румунського королівства (Magocsi, 1996, p. 525). «Русинська територія на півдні Карпат була визнана частиною нової Чехо-Словацької республіки та наділялася правом самоврядування, існуючого в Чехо-Словацькій державі» (Magocsi, 1996, p. 525). Однак, доля Східної Галичини цим вирішена не була.

За угодою 18 березня 1921 року, підписаною в Ризі, Польща погодилася визнати Радянську Росію та Радянську Україну. Таким чином, як зазначив Магочій, «польсько-український кордон, який було встановлено, відділив Східну Галичину, заселену українцями, Південне Підляшшя, Західну Волинь та Західне Полісся від України, і вони потрапили під владу Польщі» (Magocsi, 1996, p. 525).

В 1921-1922 роках питання про долю Галичини розглядалося в новоствореній Лізі Націй у Женеві. В березні 1921 року Рада послів відділила Польщі всю Галичину від Збруча до Кракова. Після 1923 року Галичина була міжнародно визнана польською територією (Magocsi, 1996, pp. 525-526).

Становище західних українців у складі трьох держав – Польщі, Румунії та Чехо-Словаччини – не було однако-вим. Загалом воно відбивало особливості соціально-економічного і політичного життя панівних націй. Демократична політика Чехо-Словаччини виражалася в новому підході до освіти в Закарпатті. Відразу після захоплення Чехо-Словаччиною цього регіону по всій країні було запроваджено обов'язкову освіту для дітей віком до чотирнадцяти років (Stefan, 1971, p. 381). Однак мовна проблема була найбільшою трудностю в розвитку освіти. В 1920 році уряд Чехо-Словаччини дозволив уживати українську (русинську) мову. Однак угорські та польські пропагандисти, російські емігранти та деякі кола в Чехо-Словаччині підтримували та фінансували розвиток російської мови. Незважаючи на це, до 1931 року в сприят-

ливих демократичних умовах у школах домінував український настрій. Українська мова та народознавство викладалися в основному спеціалістами з Галичини та центральних українських земель. Кількість початкових шкіл з українською мовою навчання збільшилася з 34 в 1916 році до майже 400 у 1921-1922 роках та 492 в 1938 році (Stefan, 1971, p. 381).

У 1938 році на Закарпатті було 23 громадські міські українські школи, 5 гімназій, 4 вчительських семінарії та 138 професійних шкіл (Stefan, 1971, p. 382). Хоча в галузі вищої освіти була лише одна Українська Католицька (Візантійського права) теологічна семінарія в Ужгороді, Празький університет мав кафедру української мови та літератури, де молоді потенційні вчителі мали можливість здобувати знання. Після закриття польським урядом українських кафедр у Львівському університеті Чехо-Словаччина дала притулок і фінансову підтримку зразу декільком українським вищим навчальним закладам – Українському вільному університетові (1921) та Високому педагогічному інституту імені Драгоманова у Празі (1923-1933), Українській господарській академії у Подєбрадах (1922-1935).

У 1938 році Міністерство освіти в Хусті зменшило кількість чехо-словацьких початкових шкіл до 20, міських шкіл до 3, гімназій до 1. Кількість угорських шкіл зменшилась до 30 (Stefan, 1971, p. 382). Єврейські діти були переведені в українські школи. В цілому населення Закарпаття під владою Чехо-Словаччини було достатньо забезпечене національними школами.

Польська і румунська політика щодо українців загалом не відрізнялася і зводилася до одного слова: асиміляція. Польські і румунські режими зосередилися на насильному викоріненню культурних, мовних і релігійних особливостей своїх національних меншин: українців, білорусів, німців, литовців, угорців.

У передвоєнні роки Буковина мала найбільш розвину-нену систему освіти серед усіх українських земель. Під румунською окупацією вона переживала найтяжчі часи особливо по відношенню до викладання українською мовою. Заборона українських шкіл почалася на початку 1919 року. Тридцять вісім українських шкіл на Буковині (5500 учнів) було реорганізовано в румунські школи (Haras, Simovych, & Terletsky, 1971, p. 383). Незважаючи на те, що в 1922-1923 роках існувало декілька українських шкіл, румунська мова була викладовою мовою. Закон від 26 липня 1924 року класифікував українців як «румунів, що забули свою рідну мову» (Haras et al. 1971, p. 383). Таким чином, «румунізація» українських шкіл була інтенсифікована. До 1927 року всі вчителі повинні були скласти державний іспит на знання румунської мови.

Після відміни політики «румунізації», в листопаді 1928 року, українці почали агітацію за відновлення україномовних початкових шкіл. 31 грудня 1931 року Уряд видав закон, який дозволяв 8 годин на тиждень української мови в молодших класах з більшістю українських дітей та 6 годин у старших класах. Однак, як зазначив професор Гарас (1971), «навіть ці незначні досягнення були анульовані урядом, що прийшов до влади в 1934 році. Лише в декількох віддалених селах українські вчителі таємно викладали українською мовою» (С. 384). У той же самий час були закриті українські середні та професійні школи, а також українські кафедри у Чернівецькому університеті. Хоча місцева українська інтелігенція організовувала театральні групи, сільські хори та курси з вивчення української мови, всі їхні зусилля були зведені нанівець радянською окупацією.

Друга Польська республіка, відновлена після Першої світової війни, етнічно поділялася на дві частини. Воевод-

ства (райони) Полісся, Волинь та Станіслав (що знаходяться в межах сучасної України) становили 54 відсотки загальної Польської території. В цій частині країни поляки складали національну меншість і ніколи не перевищували 20 відсотків населення (Korzec, 1993, p. 199). А тому з часу встановлення Другої республіки в 1918 році в Польщі з'явилась проблема захисту мовних прав меншин.

Мовою інтелігенції в східних регіонах була російська, так як з кінця XVIII століття вони були приєднані до Росії, та їх населення піддане повній «русифікації». Слав'ян вважали російськими етнічними групами, а їхні мови – білоруську, українську (русинську) – російськими діалектами. Більше того, російська була єдиною викладовою мовою в закладах освіти (Korzec, 1993, p. 202). З іншого боку, мовами інтелігенції в Східній Галичині були польська та німецька.

Закон про державну освіту, прийнятий в 1924 році, надав можливість здійснення фундаментальних освітніх реформ в етнічних регіонах Білорусі та України. Провідною ідеєю було створення утравістичної («utraquiste») – двомовної системи освіти, в якій деякі предмети викладалися польською мовою, а інші – мовою місцевого населення (Herasymovych, Kubijovych, M. Terletsky, & O. Terletsky, 1971, p. 373). Насправді польський уряд використав цей закон, щоб розпочати політику, спрямовану на широке використання польської мови. З часом цей закон привів до поширення викладання польською мовою та обмеження білоруської та української мов. У той час, коли кількість польських шкіл в регіоні не змінилася, українських шкіл в Східній Галичині зменшилася з 2151 у 1924 році до 716 у 1928 році. В цей самий час кількість двомовних шкіл зросла з 9 до 1793 (Herasymovych et al., 1971, p. 373).

Метою політики польського уряду була повна централізація та полонізація системи освіти під їх керівництвом. Як зазначив Герасимович (1971), польський напад мав декілька етапів. На початку 20-х років уряд централізував шкільну адміністративну систему, ліквідувавши вплив громадських організацій, та заснував сітку польських шкіл, не втручаючись у роботу існуючих українських шкіл. Та згідно із законом 1924 року, незважаючи на протести українських представників у парламенті, українські та польські школи були об'єднані та реорганізовані у двомовні. У результаті майже всі українські школи в Галичині та на Волині стали польськими або двомовними (Herasymovych et al., 1971, p. 384). Однак слід відмітити, що у всіх польських школах, розташованих в етнічних українських регіонах Галичини, українська мова вивчалась як окремий предмет.

«Занепад українських шкіл та зростання кількості польських та двомовних можна спостерігати на таких фактах:

Навчальний Рік	Всього	Тип школи за викладовою мовою		
		Польські	Українські	Двомовні
1911/12	4 010	1 590	2 420	—
1921/22	4 719	2 281	2 437	—
1924/25	4 728	2 568	2 151	9
1925/26	4 705	2 424	1 179	1 102
1927/28	4 709	2 322	744	1 635
1929/30	4 667	2 189	684	1 794
1934/35	4 725	2 100(?)	487	2 138
1937/38	?	?	452	2 485

Понад 80% громадських шкіл з українською мовою викладання було знищено в Східній Галичині» (Horak, 1961, p. 144).

У північно-західних регіонах ситуація була ще гіршою. У 1922-23 навчальному році на Поліссі працювало всього 22 українські початкові школи. Всі вони були закриті в 1924 році. Двомовні школи не були засновані в цьому регіоні, а українська мова навіть не вивчалась як окремий предмет. Герасимович та інші (1971) у статті «Українські землі за Польщі» зазначили, що «на Волині кількість українських шкіл зменшилась з 443 в 1922-23 навчальному році до 8 у 1937-38; у той самий час кількість польських шкіл зросла з 546 до 1559, а двомовних – з 89 до 520 за той самий період часу» (С. 374). Зрештою, в 1930 році була запропонована нова система навчання: школи на українських територіях були укомплектовані польськими вчителями, і декретом була введена повна полонізація українських шкіл.

Наприкінці 30-х років із кожних 100 українських дітей в Польщі лише 7% відвідували українські школи, приблизно 45% дітей відвідували двомовні школи, в яких не викладалась українська мова (Herasymovych et al., 1971, p. 374). «В 1933-34 роках було тільки 5 українських державних гімназій і 3 двомовні школи у всіх східних і південно-східних провінціях, які включали Східну Галичину, Волинь та Полісся» (Horak, 1961, p. 147). В галузі професійної освіти ситуація склалася ще гірша. В 1929-30 навчальному році нараховувалося 26 польських державних професійних шкіл, 59 польських приватних професійних шкіл, 1 двомовна приватна школа і тільки дві українські приватні професійні школи. Крім того, Польський уряд заклав всі існуючі українські кафедри у Львівському університеті.

Зростаючий польський вплив привів до підвищення активності приватних українських навчальних закладів. Як зазначив професор Горак (1961): «Українське педагогічне товариство «Рідна школа» та «Просвіта» були найбільш впливовими організаціями. «Рідна школа» взяла на себе відповідальність за створення та утримання української приватної системи освіти. На 1928 рік це товариство заснувало 17 приватних гімназій, 9 педагогічних училищ, 4 професійних школи та 31 початкову школу» (С. 149).

Російська імперія XIX-го на початку XX-го століття була багатонаціональною державою, де великі і малі неросійські нації спричиняли багато проблем. Серйозною причиною незадоволення серед меншин була заборона їхніх національних прав та рідної мови, а також нав'язування їм російської мови (Kolasky, 1968, p. 1). Марксистів повністю визнавали наявність цієї проблеми. Другий з'їзд Російської соціал-демократичної партії в 1903 році «намітив у своїй програмі чорновий варіант Конституції, яка гарантувала б права населення на освіту рідною мовою» (Kolasky, 1968, p. 1).

Володимир Ленін, лідер марксистів у Росії, продовжував політику захисту прав національних меншин. Після того, як Уряд перейшов до рук більшовиків, восьма Всеросійська партійна конференція (1919) прийняла резолюцію «Про радянську політику в Україні», яка чітко визначила позицію партії щодо мовного питання та наголошувала: «З погляду на те, що українська культура (мова, школи) віками була заборонена царизмом та експлуататорським класом Росії, Центральний комітет (ЦК) Комуністичної партії Росії (КПР) зобов'язує всіх своїх членів усіма засобами сприяти ліквідації перешкод вільному розвитку української мови та культури ... Члени КПР на території України повинні забезпечувати права трудящих мас навчатися і спілкуватися рідною мовою у всіх радянських установах, протистояти спробам штучного витіснення української мови та культури з усіх сфер життя та пе-

ретворення їх, з іншого боку, на засіб комуністичної освіти трудящих мас» (Ленін про Україну, 1957, с. 504; цит. за Kolasky, 1968, р. 4).

У 1923 році XII з'їзд Російської Комуністичної партії (більшовиків) проголосив політику «коренізації» партійно-державного апарату у неросійських республіках. В Україні ця політика набрала форми «українізації». Завдання перетворення української мови на засіб комуністичного виховання, перевиховання та навчання старшого покоління та освіти молодого в дусі відданості комуністичним ідеям спонукало українських більшовиків на проведення політики українізації системи освіти. «Комуністичне виховання краще сприймається та засвоюється масами лише тоді, коли воно відбувається їх рідною мовою» (Bakalo, 1971, р. 344). Тому в 1923 році ЦК Комуністичної партії України (КПУ) та Рада народних комісарів проголошували у своїх резолюціях бажання «українізувати всі школи та забезпечити підготовку нових кадрів професорів та вчителів, що вільно володіють українською мовою» (Bakalo, 1971, pp. 344-345). «Термін «українізація» на найпростішому рівні означав просто заміну російської мови на українську в школах, урядових та громадських організаціях. На більш вищому - передбачалась також цілеспрямована стимуляція етнічних українців, в тому числі жителів сільської місцевості, відігравати більшу роль у політичному, науковому та культурному житті» (Sullivan, 1962, р. 84).

27 лютого 1920 року Указом Українського уряду було проголошено українську мову офіційною мовою республіки у всіх громадських установах. Міністри освіти Олександр Шумський, а пізніше Микола Скрипник підтримували політику «українізації», і впровадження її в життя проходило успішно. На кінець 20-х років в Українській Радянській Соціалістичній Республіці налічувалось 643 дитячих садки з навчанням українською мовою (Bakalo, 1971, р. 345). Протягом 1927-28 навчального року українська мова було викладовою мовою у 84,5 % початкових шкіл, 7,3 % початкових шкіл були російськими та 1,3 % — змішаними. На середньому рівні 66 % шкіл були українськими, російська мова викладання у 13,3 % шкіл та 11,1 % були змішаними. Як вказав Бакало, 93,9 % всіх дітей української національності відвідували українські школи, 3,2 % відвідували змішані школи та лише 2,4 % — російські, 0,5 % навчалися в інших школах. Це був значний поступ (Bakalo, 1971, р. 346).

Однак у сфері вищої освіти «українізація» була далекою до завершення. У 1929-30 навчальному році навчання проводилось українською мовою у 28,9 % інститутах, 36,5 % технікумах та 55,1 % в професійно-технічних училищах, у той час, коли російська мова мовою викладання у 2,6 % інститутах, 14,3 % технікумах та 45 % професійно-технічних училищах. Більшість інститутів (63,2 %) були змішаними російсько-українськими. Головна причина полягала в тому, що студентами вищих навчальних закладів ставали в основному жителі міст, а в містах великий відсоток населення складали росіяни та євреї (Bakalo, 1971, р. 348). «В той же час, коли майже всі педагогічні та сільсько-господарські училища були «українізовані», лише 60 % промислових та технічних шкіл були «українізовані» до 1930 року» (Liber, 1992, р. 109).

Сім мільйонів українців, що жили в Російській Федерації, також отримали можливість здобувати освіту рідною мовою. Хоча там і налічувалося 236 українських шкіл, «українізація» просуvalася надзвичайно повільними темпами.

До 1930 року українська мова була встановлена як офіційна мова республіки. Цей факт, однак, ніколи не був

визнаний російською меншиною. «Радянська Україна зміцнилась до такої міри, що рішення надзвичайної важливості для неї приймалися у більшості випадків українцями» (Масе, 1983, р. 230). Однак чорні хмари вже збиралися на українському обрії. Йосип Сталін, перемігши всю опозицію, став диктатором Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР). Як відмітив Коласкі в 1968 році, «він, здавалось, вбачав у розвитку національних культур та розширенні національних автономій у неросійських республіках загрозу централізації, яка, за його переконанням, була необхідною для СРСР, щоб вижити у ворожому капіталістичному оточенні» (С. 19). Сталін вирішив, що рух за «українізацію» віддалить українське культурне та громадське життя від загальної радянської культури та громадського життя. З метою послаблення етно-національної та економічної автономії республік перед її повним знищенням Сталін в середині 20-х років розпочав обережний курс денационалізації, що проявився раптовим виявом «національних ухилів» у різних республіках. В УРСР на ранньому етапі виявлено три таких ухили: «хвилювізм» в літературі, «шумськізм» у політиці та «волобуєвщина» в економіці.

У 1929 році Сталін розпочав свій курс на колективізацію селянства. Першими жертвами стали заможні селяни, свідомі національні елементи, що складали хребет української нації. «Велика кількість жителів Української РСР (біля семи мільйонів) ... померли від штучно створеного голоду в 1932-33 роках, спричиненого експропріацією радянською владою врожаю 1932 року» (*Investigation of Ukraine Famine, 1932-33, Report to Congress*, 1988, p. vi). В 1930 році Сталін розпочав кампанію по знищенню українського відродження арештом та судовим процесом над 45 українськими інтелектуалами, яких було звинувачено в тому, ніби вони були членами таємної антирадянської організації «Спілки визволення України». За цим послідувало ще більше арештів. Людей забирали просто серед ночі і депортовували, вони зникали без сліду. Більш того, в січні 1933 року, майже 15000 службовців різних рангів було направлено з Москви на Україну. Вони зайняли керівні позиції в партійних осередках підприємств та колгоспів. Центральний уряд повністю взяв верх на Україні. Як писав Коласкі (1968): «До 1938 року через арешт, вигнання та змови майже всю українську інтелігенцію було ліквідовано, включаючи письменників, істориків, митців, філологів, вчених; майже всі партійні та державні діячі, включаючи більшість старих українських більшовиків, майже чверть селянства, яка померла від штучно створеного голоду у 1932-33 роках; безліч службовців у всіх сферах життя» (С.20).

Першим відкритим знаком атак на українських націоналістів виявилися три звернення керівників партії від 19 травня 1933 року про радянську національну політику. Вони вказали, що «в галузі освіти «українізація» зайшла надто далеко, що призвело до дискримінації проти російськомовних шкіл, відмови готувати вчителів для неукраїнських меншин та кампанії по примушенню російських дітей відмовитись від своєї рідної мови на користь української. В галузі мови націоналісти працювали над відокремленням української та російської мов шляхом прийняття іншомовних слів та виразів та навмисного нав'язування західної орієнтації для українців» (Sullivan, 1962, р. 197).

У червні 1933 року членами Комуністичної партії було висунуто звинувачення колишньому Міністрові освіти України Миколі Скрипнику. Його заставляли визнати свої помилки та відмовитись публічно від «націоналістичних» ухилів. Микола Скрипник, однак, заперечував, що під

його керівництвом були допущені помилки у галузі літератури, освіти та культури. Великий тиск чинився на Скрипника, щоб примусити його переглянути свою позицію. Сьомого липня, до того, як подальші міри щодо нього були прийняті, він вчинив самогубство (Вісті, липень 8 і 9, 1933; цит. за Sullivant, 1962, р. 198).

Офіційна політика «українізації» в галузі освіти була повністю заморожена в середині 1933 року після самогубства Скрипника. Інститути та інші заклади вищої освіти знову повернулися до російської мови як мови викладання. Деукраїнізація шкільної системи найбільш була відчутна на середньому рівні. Після 1933 року кількість українських шкіл зменшилася із 83 % у 1935 році до 78,2 % в 1938 році. «Таке зменшення частково завдячувало припливу росіян в УРСР замість українців, що постраждали від репресій» (Bakalo, 1971, р. 352).

«Чистка» набула тотального характеру. З 85 українських науковців-філологів було репресовано 62; декілька сотень українських кобзарів, які зібралися на свій з'їзд, — заарештували і розстріляли всіх до одного. Апарат комісаріату освіти, головного провідника політики «українізації», був повністю заміщений на обласному рівні, і на 90 % - на районному. Звільнено з роботи мало не 4000 українських вчителів та 210 викладачів педагогічних інститутів» (Грицак, 1996, С. 177).

У 1932 році Радянська влада почала закривати всі українські школи у Російській Федерації. Найбільшого удару зазнали українські школи на Кубані, території Північного Кавказу, заселені в основному українськими козаками у XVIII столітті, та українськими селянами з Полтавщини та Чернігівщини у XIX столітті. У листопаді 1932 року проти студентів було використано сили Народного Комісаріату Внутрішніх Справ (НКВС), а також проведено численні арешти у Краснодарському Українському педагогічному інституті та педагогічному училищі, що в Полтавській станиці в Кубанській області (Bakalo, 1971, р. 352).

Після 1937 року навіть мови про «українізацію» не велось. Наголос було перенесено на прославлення російської мови. Микита Хрущов проголосив на XIV з'їзді КПУ (16 липня 1938 року), що «тепер всі нації вивчають російську мову, тому що російські робітники першими піднесли прапор революції» (Вісті, 16 червня 1938 року; цит. за Kolasky, 1968, р. 22). Велика кількість українських освітян загинула в період репресій 1930-х років. Їх замінили нові спеціалісти, вчителі та професори, що боялися викладати українською мовою (Bakalo, 1971, р. 352).

Таким чином, навіть без урядового декрету чи закону вищі навчальні заклади та середні школи великих міст УРСР поступово перейшли від української до російської мови викладання. Щоб раз і назавжди покінчити з національним відродженням етнічних меншин, у квітні 1938 року ЦК КП(б)У визнав практику створення національних шкіл «недоцільною і шкідливою».

29 серпня 1939 року нацистська Німеччина та Радянський Союз заключили пакт про ненапад та пізніше секретний протокол, які визначили долю Східної Європи на наступні 50 років. Йосипу Сталіну пообіцяли Естонію, Латвію та Литву, так як і Галичину і Волинь, більшість українських територій, що були під Польщею, та Буковину, тоді частину Румунії. Через кілька тижнів після того, як Адольф Гітлер захопив Польщу з Заходу, війська Сталіна атакували її зі Сходу. Сподіваючись зберегти роль несоюзника, «совєти» пояснили, що метою їхніх дій був захист радянських кордонів, а також турбота про благополуччя українців та білорусів, що жили на території Східної Польщі (Kolasky, 1990, pp. 1-59).

Незадовго після того, як Радянська Армія закріпилася у Галичині та на Волині, з'явився НКВС. За попередньо підготовленими списками близько 1,5 мільйона поляків, українців, білорусів та євреїв було вивезено до Сибіру у товарних вагонах, а також заарештовано та закатовано у казематах НКВС українських націоналістів. Майже всю українську інтелігенцію передбачалося знищити. «Загалом жертвами репресій — депортацій, ув'язнень, розстрілів — за час радянської окупації 1939-1941 рр. став майже кожний десятий житель Західної України. . . Підрахунки депортованих, ув'язнених у концтабори та вбитих колишніх громадян Речі Посполитої за вказаний проміжок часу виявили, що радянська влада репресувала у 3-4 рази більше людей, ніж нацисти, причому на території, удвічі меншій, ніж зона німецької окупації» (Грицак, 1996, С. 214). Впоравшись з Україною, Сталін перевів свою увагу на народи Балтики, примушуючи їх підписати двосторонній пакт про взаємодопомогу — перший крок до постійної окупації (Kolasky, 1990, pp. 61-62).

Не встигли «совєти» знищити весь культурний потенціал Західної України, як Німеччина вчинила напад на СРСР та за декілька місяців була біля воріт Москви. Українці у німцях бачили визволителів від радянського терору, у чому ще доведеться гірко розчаруватися.

Незважаючи на натяки нацистів, на те, ніби вони підтримають національне самовизначення народів, що були під Росією, Гітлер не мав наміру дарувати українцям свободу. 16 липня 1941 року він дав такі пояснення своєї політики в Україні: «Важливо розділили цей великий коровай зручним чином, так, щоб ми могли 1) завоювати його, 2) керувати ним, 3) експлуатувати його» (цит. за Kamenetsky, 1956, р. 35).

Україну було поділено на три частини: Буковину повернено Румунії; Галичина стала частиною окупованої Польщі, так званого Генерал-губернаторства; решта України, в тому числі Волинь, повинні були стати так званим Рейхскомісаріатом України. З метою підготовки України до заселення німцями нацисти розпочали політику біологічного очищення. Першими жертвами стали близько 500 тис. євреїв.

Українці були на черзі на знищення, особливо інтелігенція та різні культурні організації. Типовим для нацистів було відношення рейхскомісара Еріка Коха, який казав: «Якщо я знайду українця, який гідний сидіти зі мною за одним столом, я повинен розстріляти його» (цит. за Kamenetsky, 1956, р. 43).

Селян змушували жити впроголодь. Українських націоналістів знищували тисячами. Німці «грабували, нищили або вивозили до Німеччини бібліотеки, музеї, наукові заклади» (Kamenetsky, 1956, pp. 43-45). Культурні осередки, такі як «Просвіта» та історичні пам'ятники було знищено. Оскільки передбачалося, що українці будуть рабами у німецьких колоністів, освіта вище четвертого класу була заборонена. Сотні тисяч українців були вивезені до Німеччини як рабська робоча сила (Kamenetsky, 1956, pp. 45-50).

Усвідомивши, що нацисти були такими ж жорстокими, як і «совєти», українці створили Українську Повстанську Армію (УПА), що налічувала приблизно 100 тисяч членів, розкиданих по всій Україні, які боролися проти німців, а пізніше проти «совєтів». Протягом двох років нацистської окупації загинуло біля 10 мільйонів жителів України (Kamenetsky, 1956, pp. 67-86).

У міжвоєнні роки (1918-1938) Україна була поділена між Чехо-Словаччиною, Румунією, Польщею та СРСР. Закарпатські українці мали значний розвиток за демократичної Чехо-Словацької республіки, особливо в пол-

ітичному, культурному та освітянському житті. Серед усіх українських територій Закарпаття, найменша частина України, було в достатній кількості забезпечене національними школами.

Буковина під румунським правлінням переживала свій найгірший період. Освітню систему було піддано «румунізації». На зорі румунського правління румунська мова була введена в школи як викладава мова. До 1927 року цей процес було завершено – на Буковині не залишилося жодної української школи. На рівні середньої освіти українські гімназії та технічні школи було закрито у 1920 році.

Політика в галузі освіти, що проводилась Польшею, також мала негативний вплив на вживання української мови. До кінця 1930-х років лише 7% українських дітей відвідували українські школи. В двомовних школах польська мова швидко стала домінуючою. Українці вбачали у двомовних школах перший крок до національної асиміляції своїх дітей.

На початку 20-х років українські більшовики почали політику «українізації» в Україні, котра досягла піку у загальноосвітній системі в 1932-33 роках. До цього часу 88% всіх учнів в Радянській Україні навчалися українською мовою. Однак у 1933 році процес «українізації» та будь-які спроби побудувати Радянську Україну, відмінну від решти Радянського Союзу, зазнали поразки. Було зрозуміло, що у наступні роки всі зусилля будуть прикладені, щоб перетворити Україну на економічний, політичний та культурний придаток Радянського Союзу. Нове освітнє середовище з'явилося в 1938 році, коли вивчення російської мови стало обов'язковим у всіх неросійських школах в Україні. Російська мова ототожнювалась із виживанням у єдиному світі, який обіцяв світле комуністичне майбутнє, як заповідали Маркс, Ленін та Сталін.

З 1941 по 1944 рік Україна була окупована нацистською Німеччиною. Гітлер та його однодумці бачили в Україні майбутню колонію, а українців – рабами для німецьких колоністів. Вони протистояли культурній діяльності в Україні, були нетерпимі до інтелектуалів, вбачаючи в них загрозу німецькій політиці.

Література

- Bakalo, I. (1971). The Ukrainian SSR - the 1920's. In Ukraine: A concise encyclopedia (Vol. II, pp. 355-370). Toronto: University of Toronto Press.
- Haras, M., Simovych, V., & Terletsky, O. (1971). Ukrainian lands under Rumania. In Ukraine: A concise encyclopedia (Vol. II, pp. 383-384). Toronto: University of Toronto Press.
- Herasymovych, I., Kubijovych, V., Terletsky, M., & Terletsky, O. (1971). Ukrainian lands under Poland. In Ukraine: A concise encyclopedia (Vol. II, pp. 371-381). Toronto: University of Toronto Press.
- Horak, S. (1961). Poland and her national minorities, 1919-1939. New York: Vantage Press.
- Грицак Я. Й. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX століття. К., 1996.
- Investigation of the Ukraine Famine, 1932-1933. (1988). Report to Congress. (Com. Ref. No. 216-371). Washington, DC: United States Government Printing Office.
- Kamenetsky, I. (1956). Hitler's occupation of Ukraine, 1941-1944. Milwaukee, WI: Marquette University Press.
- Kolasky, J. (1968). Education in Soviet Ukraine, 1917-1957. New York: Columbia University Press.
- Kolasky, J. (1990). Partners in tyranny. Toronto: Mackenzie Institute.
- Korzec, P. (1993). The minority problem of Poland, 1918-1939. In Ethnic groups and language rights (pp. 199-221). New York: New York University Press.
- Liber, G. (1992). Soviet nationality policy, urban growth, and identity change in the Ukrainian SSR, 1923-1934. Cambridge, MA: Cambridge University Press.

Mace, J. (1983). Communism and the dilemmas of national liberation. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Magosci, P. R. (1996). A history of Ukraine. Seattle, WA: University of Washington Press.

Stefan, A. (1971). Transcarpathia 1919-1939. In Ukraine: A concise encyclopedia (Vol. II, pp. 381-383). Toronto: University of Toronto Press.

Sullivan, R. (1962). Soviet politics and the Ukraine, 1917-1957. New York and London: Columbia University Press.